

OH BIJLMERMEER,
VERGUISD
EN GEKWETST,
IK VOND ER SLECHTS
GELUK EN JOU

-HULPTROEPEN
MIEBET VAN DER MOST

- GEÏNTERVIEWDEN

RONALD JANSSEN
PAUL BOS
IGOR ROOVERS
HENK SCHUURS
ROBERT LEFERINK
MARTIJN BLUM
DIRK FRIELING
DUCO STADIG
PI DE BRUIJN
ASHOK BHALOTRA
PEDRO GONÇALVES
RENE GROTEENDORST
ERIC KLUSMAN
HENK DE BOER
WILLEM KWEKKEBOOM
ANDRE THOMSEN
MARTIN MULDER
ELS VERDONK
GERRIT BAAS
DONALD LAMBERT
MARTIN ESSENBERG
LOUIS GENET
FREEK OSSEL
GERT MIDDELKOOP
JAN REMMERSWAAL
JOOP DE HAAN
KEES RIJNBOUTT
NAN RAAP
WIEK RÖLING

DE VERGUISDE STAD

De geschiedenis van de Bijlmermeer,
Stad van de Toekomst, Stad van Aankomst,
Stad van Morgen, Bimre

HENNO EGGENKAMP

DE ENTREE

Het is een mooie dag, zomer 1986. Zelfs in de Bijlmer. Ja, Bijlmer, Neerlands stad van de toekomst waar de sloophamer zich reeds met donderend geraas aankondigt. Vanaf negen hoog in Gouden Leeuw blikt **August Willemsen** tevreden rond. Onder hem het metrostation Ganzenhoef en daarachter, verscholen onder een garage en een aanpalende hoge weg het winkelcentrum. Er schuifelen junks rond. Surinaamse moeders sjouwen stap voor stap met hun gevulde boodschappentassen of duwen een ratelende boodschappenkar van de supermarkt. Landgenoten verkopen waterijs, koekjes en fladder, de Suri-worst van ingewanden. Er wordt een bal omhoog gehouden. Een bbq walmt.

“Welk een dorpse vriendelijkheid” schrijft August later in het NRC, en hij verhaalt over zijn Joegoslavische buurman, die dezelfde, mooie dag ook zijn balkon opstapt. Ze raken in gesprek en buurman zegt op zeker moment: *“Iek viend Baailmer mooi!!! Al-lemaal nieuw.”* August kan het volmondig beamen: “Het is mooi omdat het nieuw is, en omdat het over 100 jaar mooi is, kan je het nu ook mooi vinden. Even mooi als Brasilia ... Naar de stad wil ik niet terug althans niet om te wonen. Wat me hier aanstaat, is de combinatie van enerzijds rust en een bijna dorps aandoende vriendelijkheid en anderzijds juist een heel onburgerlijke, kosmopoliete sfeer. Dat laatste zit in de onbekrompen, architectonische opzet en de bevolkingssamenstelling ... De Bijlmer is nu eenmaal een bouwavontuur van on-Hollandse visie, allure en proporties en dus valt die hele Hollandse huiskamertjeskunst erover.”

Een Kafka-wijk noemde Dagboekkanier het eind '71 in Het Parool, een steriel bedenkfel, dat geen rekening houdt met wat de mens tot mens maakt, want de mens kan er zijn eigen woning niet herkennen. Andere ‘filosofen’ spraken over konijnenhokken. En toen jaren later een paar kilometer buiten de Bijlmer een nieuwe gevangenis met betonnen torens werd gebouwd, was het hoon-gelach bij het weldenkend deel van ons Amsterdam en daarbuiten bijna niet meer te stoppen. Net de Bijlmer, schaterde men. En men noemde het de Bijlmerbajes, en schrijver dezes dichtte:

“Oh Bijlmer, verguisd & gekwetst, ik vond er slechts geluk en jou.” De karakterschets van August Willemsen - dorpse vriendelijkheid in een kosmopoliete sfeer - was zeker tot midden jaren '80 voor de Bijlmer van toepassing. De 'ongewenste' bewoners van de wijk - nieuwbakken Amsterdammers uit de provincie, allerlei soorten beroerd behuisden en migranten uit oude koloniën - hadden er een samenleving geschapen, die door de ideologen van de oorspronkelijke Bijlmer nooit bedacht was.

Ondanks de junks, de dealers, de straatrovers, de verloedering in beheer van alles wat openbaar was, en ondanks de niet aflatende verhuisbewegingen en leegstand was de Bijlmer nog altijd een aangenaam woonoord: uniek in zijn verschijning, uniek in zijn populatie en stedelijke dorpsheid. Het was er rauw en lelijk, maar ook lieflijk en ruim. Er was een prettig gebrek aan sociale controle. Je kon er zijn wie je was. Er was tolerantie door afstand. Eigenlijk was je een met allen, dankzij de monotone pracht van de hoogbouw, die eenieder in hetzelfde uniform huisde. Afkomst, sekse, etniciteit, opleiding en status: het verloor in de Bijlmer onmiddellijk aan belang. De Bijlmer was een plek om heimwee naar te krijgen als je elders in Nederland was. En van velen, die bijvoorbeeld om redenen van verloedering, een inbraak of verzwarting verhuisden, hoorde je later verhalen over een gemis. Het was wel erg net en kek waar ze nu woonden. En zo Nederlands en wit. In de Bijlmer was je kosmopoliet, in een stad zonder geschiedenis of traditie, en in een stedelijke omgeving, zo ongewoon dat ze nieuwe energie en vrijheid losmaakte.

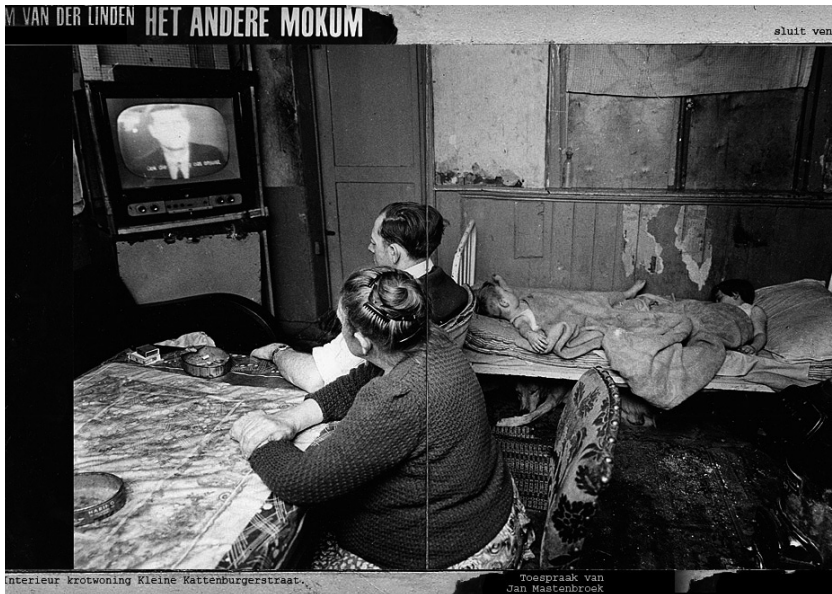
Maar juist dat gebrek aan opgepoetst en vertrouwdheid zou de Bijlmer op termijn gaan opbreken. Stonehenge, zoals **Rem Koolhaas** de Bijlmer midden '80 betitelde, ging neer. In De Volkskrant van 25 september 1999 concludeerde Koolhaas: “Het tijdperk van grote ideologieën is voorbij. Le Corbusier heeft afgedaan (....) Grote steden moeten zich ontwikkelen als stadslandschappen, zonder planning. Niet meer in het strakke grid van het Nieuwe Bouwen, maar met alle chaos, spontaneïteit en mobiliteit van een metropool.”

DE PROLOOG

De Bijlmer, Amsterdams laatste grote uitbreiding, werd speciaal gebouwd voor de zogenaamde (sub)modalen, die zich na de oorlog een duurdere huurwoning konden permitteren. Het was de bekroning van 15-20 jaar wederopbouw, die welvaart bracht: meer loon voor de kleine zelfstandige, de geschoolde arbeider in de blauwe overall en een nieuwe klasse van werknemers en ambtenaren met witte boord. Er kwamen vakanties naar het buitenland, de fiets werd ingeruild voor een brommer, een motor of nog beter een auto. De werkweek eindigde op vrijdag.

De Bijlmer was de vervolmaking van de uit 1901 stammende woningwet, die het woongenot van de werkende stand stap voor stap verhoogd had: van hoogstens 40 m² zonder stromend water voor een groot gezin naar een Bijlmer-appartement van 96 m² voor een gezin met twee/drie kinderen en van alle moderne gemakken voorzien. Het gebeurde in samenspraak tussen woningbouwverenigingen (van origine eigen burger- en arbeidersorganisaties), het rijk, dat goedkoop bouwgeld gaf (leningen met een lage rente en later ook subsidies) en de gemeente die onder meer grond en stedenbouwers ter beschikking stelde.

Aan de totstandkoming van de woningwet ging een jarenlange sociale strijd vooraf, want zeker voor 1901, in het tijdperk van de industriële revolutie, leefden de arbeiders in meer dan kommervolle en ongezonde omstandigheden. Arme sloebers waren ze, ook wel het lompenproletariaat genoemd. Arbeiders die geen andere keus hadden dan hun lichaam en leven te verkloten op boerderijen, in de veenkoloniën en vooral in de fabrieken in en rond de steden. Arbeidstijden van 12 uur per dag, zes dagen per week, voor volwassenen en kinderen. En al doende werden ledematen en andere lichaamsdelen door machines afgehakt of verminkt en ratelde een oorverdovend gestamp. Gerust werd er in plaggenhutten, op stoffige hooizolders, in vochtige kelderkrotten en gemetselde woonhokken, met vaak buiten het schijthok voor velen. Geen stromend water, geen slaapkamers, maar één of twee bedden voor allen, geen keuken, geen woonkamer. Ruim-

Krotbewoning in Amsterdam, jaren '60.

ten van veelal niet meer dan 10-20m², later in de 19de eeuw vergroot tot 20-40 meter m² in bijvoorbeeld door huisjesmelkers gebouwde arbeiderswijken te Amsterdam, zoals de Jordaan, de Pijp en de Kinkerbuurt. Water werd geschept uit de grachten, die tevens als riool dienst deden. Amsterdam was een grote stinkende bende, waar grote epidemische ziekten als cholera en tyfus konden losbreken. En de man verzoop zijn treurnis in de kroeg.

Slaven waren ze, slaven van de vooruitgang, aan de ketting geslagen bij eerst door stoom en later door elektra voortgedreven machines, slaven van 19e eeuwse kapitalisten, die in binnen- en buitenland steeds meer nieuwe markten aanboorden.

Gelukkig kwam er verzet, van artsen die hun werk serieus namen, van het opkomend socialisme, van de beter gesitueerden met christelijk mededogen, en bestuurders met een gezond verstand. Er ontstonden clubs van rijken die betere huizen voor het proletariaat gingen bouwen. In Amsterdam nam zelfs een burgemeester het initiatief. Cornelis den Tex richtte in 1874 de 'Amsterdamse Vereniging tot het Bouwen van Arbeiderswoningen' op, waarbij de grond en gemeente-ambtenaren (voor ontwerp en uitvoering der bouwplannen) gratis te beschikking werden gesteld. De vereniging bouwde huurhuizen voor de arbeider en door extra geld toe te leggen kon de huurder zelfs sparen voor

het op termijn kopen van de woning. De betere, meer hygiënische woning voor de arbeider had ook een zeer lucratief doel. De publicist D.O. Engelen formuleerde het in 1870 als volgt: “De arbeider behoeft evenals de machine een goed onderkomen wil hij veel produceren.” Een betere hygiëne verkleinde daarnaast de kans, dat er epidemische ziekten zouden uitbreken, die iedere burger ongeacht status en afkomst dodelijk zouden treffen.

Het leidde uiteindelijk tot de woningwet van 1901, die allerlei armlastige groepen de kans gaf eigen coöperaties/verenigingen op te richten voor het bouwen van eigen, betaalbare woningen. Iedere club die door het rijk als woningbouwvereniging werd toegelaten kon bij het rijk bouwgeld lenen met een veel lagere rente dan banken zouden vragen. Vooral socialistische arbeidersgroepen grepen hun kans. Het paste perfect in hun opmars naar meer macht en zelfbeschikking. De socialisten vond je in Amsterdam bij verenigingen als Rochdale, Eigen Haard en De Dageraad. Protestantse en katholieke arbeiders, die tegen het socialisme beschermd moesten worden, vormden onder leiding van hun dominees en kapelaans woningbouwverenigingen als Patrimonium en Schaepman. En later kwamen er ook zogenaamde categorale coöperaties voor onderwijzers en andere beroepsgroepen. Amsterdam telde er op zeker moment zo’n 50 in totaal.

ROCHDALE De oudste woningbouwvereniging van Amsterdam is Rochdale, vernoemd naar het stadje in Engeland waar in de 19de eeuw de eerste wbv ter wereld het licht zag.

Rochdale, een club van hoofdstedelijke paardentrambestuurders, wordt opgericht in 1903, maar wordt door traineers van de gemeente pas in 1906 officieel erkend. In 1909 worden de eerste woningen voor Rochdale opgeleverd: 28 stuks in de Van Beuningenstraat, in de Staatsliedenbuurt. Architect is J.E. van der Pek.

Tezamen met de gemeente zouden de nieuwe volkshuisvesters de moderne arbeiderswoning introduceren: niet langer een zeer beperkte open ruimte waarin geslapen, gewoond en eten werd bereid, maar een woning met aandacht voor hygiëne en privé middels een afgeschermd privaat (wc), een aparte keuken en slaapkamers. De woning zelf was weer onderdeel van een sober

blok. Al gauw werd de Amsterdamse architectuur inclusief de arbeiderswoning ook onderdeel van de toegepaste kunststromingen die zich sinds de 19de en begin 20ste eeuw ontwikkelden, zoals l'art nouveau, de jugendstil en de art deco. Vooral op initiatief van de architecten als De Klerk, Kramer en Berlage werd er vanaf de 1ste wereldoorlog de Amsterdamse School ontwikkeld, die zich in de woningbouw voor het eerst presenteerde bij een nieuwe buurt in Amsterdam West en bekend werd als Het Schip. Er waren bakstenen muren die golfd en overal waren decoraties aangebracht in een Hollandse variant van de art deco, die zijn vormtotaal mede ontleende aan allerlei afbeeldingen in de volkskultuur: van Nederland, Indonesië, Azië en Afrika. De wereld was immers in de 19de en 20ste eeuw internationaal geworden, zoals ook te zien aan het gebouw De Bazel in de Vijzelstraat, waarin tegenwoordig het Amsterdamse stads archief gevestigd is. De gevels zijn een ode aan de Indonesische gamelan-kultuur.

Niet alleen de woning onderging een gedaantewisseling. Er ontstonden tegelijkertijd geheel nieuwe ideeën over het ontwerp van een stad ofwel het stedenbouwkundig concept. De Engelse journalist Ebenezer Howard bedacht in 1898 de cirkelvormige stad, die in taarptunten werd opgedeeld met voorbij de buitenranden de vervuilende en rumoerige industrie. Zijn stad's idee kende ook veel groen en was als geheel in een wijds landschap gelegen. Howard was er van overtuigd dat de Schepper Het Groen een grote, heilzame werking had gegeven.

Amsterdam ontleende aan dit ontwerp het idee van tuindorpen, die in Amsterdam Noord in de jaren '20/'30 voor de havenarbeiders gerealiseerd werden. Betondorp in Watergraafsmeer is ook een voorbeeld. Ze hebben vaak de vorm van een soort vesting met een redelijk imposante toegangspoort, en middenin een plein met winkels en buurthuis. De woningen bestaan vooral uit laagbouw en beschikken uiteraard over tuinen. In het tuindorp dus geen benauwde, drukke doorgaande straten zoals in de 19de eeuwse Pijp. In het tuindorp draaide het om beslotenheid en gemeenschap.

Het nieuwe, gezonde woonklimaat werd overigens vergezeld door een streng moralisme. De nieuwe huisbazen, de woningcoöperaties, stelden stevige eisen aan hen die zij in hun woningen toelieten. Je moest een 'net mens' zijn en zeker niet lui, want

“het doel van een behoorlijke huisvesting is”, zo schreven zij, “het bevorderen van de arbeidersethos.” Diegenen, die zij niet toelieten, werden ‘ontoelaatbaren’ genoemd. Zij bleven in de beroerde woningen van de huisjesmelker. En voor hen, die zich konden beteren, bouwden gemeenten als Amsterdam specifieke buurtjes als Asterdorp in Noord, waarin men door tucht en pedagogiek geleerd werd een goed burger te worden. En verkreeg men zijn ‘diploma’ dan mocht men het ommuurde Asterdorp via de poort voorgoed verlaten.

Tientallen jaren later zullen de zogenaamde ‘ontoelaatbaren’ de Amsterdamse Bijlmer gaan bevolken, als daar al snel de leegstand oploopt. De Bijlmer staat dan open voor iedereen, die nergens anders terecht kan. De nieuwe stad voor de modaal en meer verdienende burger, de meest ‘moderne stad’ van Nederland, met de grootste woningwet-woningen, voorzien van allerlei gemak, verwerft zich in 1984 zelfs het predicaat van het best geoutilleerde vluchtelingenkamp van Nederland. En daar is natuurlijk helemaal niets mis mee, eindelijk de beste woningen voor de armen, maar dat was uitdrukkelijk niet de bedoeling. De Bijlmer was voor Gerrit met een vaste baan, een vrouw en twee kinderen plus een auto.

De basisprincipes van de Bijlmermeer worden in de jaren ‘20 en ‘30 van de 20ste eeuw bedacht door de architecten van het

Het Nieuwe Bouwen in Berlijn voor WO2.

Nieuwe Bouwen (verzamelnaam voor alle nieuwe bouwstijlen), die vaak samen met andere kunstenaars strijden voor een nieuwe wereld, een prachtwereld met gezonde mensen, prima hygiënische omstandigheden en dus geen epidemische ziekten. En bovenal een wereld zonder ongelijkheid, als het kon een communistische. Qua architectuur en vormgeving gaat het om de nieuwe stijl van Bauhaus met o.a. Mies van der Rohe, om Le Corbusier en bijvoorbeeld Bruno Taut, en in Nederland: Rietveld, Oud en Brinkman/Van der Vlugt, ontwerpers van de Van Nelle fabriek in Rotterdam. Ze streven naar een ontwerp dat mens en wereld zal veranderen: een nieuwe, fundamentele schoonheid dan wel harmonie. Velen onder hen verbinden zich niet alleen aan Bauhaus en De Stijl, maar later ook aan CIAM, een Europese groep architecten, die vanaf 1928 met enige regelmaat een Congres over het wezen en de toekomst van de Internationale, Moderne Architectuur organiseren. CIAM is Franse afkorting van deze congresnaam.

Onder invloed van Duitse, communistische architecten gaat het in de eerste periode vooral over de best mogelijke behuizing qua hygiëne en ruimte voor arbeiders en over architectuur zonder burgerlijke opsmuk, met rijen woningen die haaks op de doorgaande straat worden geplaatst. Rumoerig en druk verkeer worden zo weggedrukt uit de directe woonomgeving en de huizen worden ingepakt in het groen. Het zijn 'dozen' met een plat dak die snel en goedkoop kunnen worden gebouwd. En al voor CIAM rijpt het idee van een uniforme woning voor allen, opdat de gelijkheid der mensen benadrukt wordt. Er komen enorme complexen op papier, bijvoorbeeld het plan Voisin of later La Ville Radieuse van Le Corbusier. Hij tekent daarvoor o.a. een volstrekt symmetrische binnenstad, het zakendistrict, die is onderverdeeld in groene rechthoeken, die middels hoge autowegen met elkaar verbonden worden. In het midden van de rechthoeken staan enorme kantoortorens, allen gelijk in architectuur.

In de CIAM-stad overheerst de rede, de nuttigheid en het sobere. Stad en woning worden vooral gezien als machines, die zijn bewoners moeten helpen zichzelf te ontwikkelen en een nieuwe, gezonde en solidaire samenleving op te bouwen. En om hen daartoe te inspireren (te pushen wellicht) zijn de woningen dus vooral gelijk, meestal gestapeld in een betonnen gebouw van

vele etages, dat zich omgeven weet door lucht, ruimte en groen – de gezondheid-makers – en zo min mogelijk last heeft van herrie en ander industrieel ongemak. In de jaren '30 werkte de CIAM-architecten hun ideeën uit in het model van de functionele stad. Wonen, werken, verkeer en recreatie moesten zoveel mogelijk van elkaar gescheiden worden, want alleen dan hinderden ze elkaar niet en kon een eenieder van de vier functies het best tot zijn recht komen.

De oude stads-straat met zijn drukte, winkels, bedrijven, plezier en voertuigen verdween uit de plannen. En dat was geheel terecht, zo schreef de grote CIAM theoreticus Le Corbusier, want “in die straat loert door al het verkeer de dood en zijn de straatwanden opgebouwd uit vele tientallen, verschillende huizen, die benauwen en de mens confronteren met een afschuwelijk lelijk en wanordelijk beeld. Niets van alles brengt ons de vreugde, die architectuur zou kunnen brengen. Er is geen trots vanwege de orde, en er heerst geen initiatiefrijke geest die door de wijde ruimte wordt opgeroepen.”

Het is een citaat dat de keel een beetje dicht knijpt. Het riekt naar kazernes en een autoritaire afrekening met vrolijke anarchie, om het maar een beetje aardig uit drukken. Le Corbusier was tenslotte als schepper op zoek naar een goddelijke, schone harmonie, een stad van orde. Hij zag zichzelf als een plaatsvervanger van God, een zelfbeeld dat vele architecten niet vreemd is. CIAM-steden nestelden zich ook het liefst op schoon geveegde gronden, de tabula rasa. In hun stad liever geen verleden. Hun stad was de start naar een nieuwe wereld.

BURGEMEESTER VAN HALL bij slaan 1ste paal voor de Bijlmermeer in 1966: Hij brengt in zijn toespraak het belang van de binnenstad ter sprake, op dat moment hoog op de politieke agenda van Amsterdam. Hij zegt dan: *‘Amsterdam is meer dan binnenstad, Amsterdam is ook de Bijlmermeer en deze Bijlmermeer is een binnenstad van de grote randstad van de toekomst.* (Rem Koolhaas zou later, in 1986, hetzelfde betogen, toen hij een revisie van de Bijlmer maakte. Red.)

HOOFDSTUK 2

DE VEROVERING VAN GROND

De Bijlmermeer is vernoemd naar een gelijknamig meer, dat begin 19de eeuw opnieuw wordt ingepolderd. Samen met andere polders zoals Holendrecht en Venserpolder wordt het samen gebracht in de gemeente Weesperkarspel. In het oosten van deze gemeente ligt Weesp, in het Westen Abcoude. De zuidgrens wordt gevormd door Ankeveen. Het enorme, vooral lege gebied wordt als mogelijke Amsterdamse uitbreiding genoemd in het hoofdstedelijke Algemeen Uitbreidings Plan (AUP) van 1935.

Aan het gebied kleven echter een drietal grote problemen: het gebied is geen eigen grond, heeft geen grens met Amsterdam, want wordt daarvan gescheiden door de dorpen Duivendrecht (gemeente Ouder Amstel) en Diemen, en ten derde: er is maar een directe verbinding: een onbebouwde autoroute ofwel de provinciale Gooiseweg, vanaf het Amstelstation naar Duivendrecht, Naarden en Bussum. De dienst Stadsontwikkeling, de bedenker van het AUP, heeft daar grote moeite mee. Ze streeft immers naar een grote, aaneengesloten stad met een functionele, hiërarchieke opbouw. Zo zijn in West oude stadsstraten doorgetrokken naar de polders van Nieuw West. Er wordt mede daarom later het idee ontwikkeld om de Bijlmermeer te verbinden en als het kan samen te voegen met Diemen en Duivendrecht, die tezamen dan de Zuidoost Lob vormen: een nieuw woongebied voor 110.000 nieuwe inwoners, die Amsterdam behoeft om zijn woningnood op te lossen en om door te groeien in aantrekkingskracht, macht en welvaart. Landjepik is daarbij altijd een favoriete methode. De naam lob staat voor de geografische vorm van het gebied, dat net zoals Nieuw West en Buitenveldert (opgeleverd in de jaren '60) niet in een cirkel aan de bestaande stad wordt vastgebouwd, maar zich als de vinger van een hand in het landschap uitstrekt. De natuur moet dichtbij blijven. De stad moeten kunnen ademen.

De strijd om de macht over het gebied begint reeds in de jaren '50 als er door Amsterdam een pact wordt gesloten met de Provincie Noord-Holland en met Weesperkarspel om het gebied in

Amsterdamse handen te spelen. Amsterdam moet tenslotte uitbreiden en Weesperkarspel heeft op termijn geen overlevingskans als zelfstandige gemeente: te arm en te dun bevolkt, met één parttime wethouder. In 1962 komt een vervolgstap voor inlijving: Weesperkarspel geeft met de zegen van de provincie Amsterdam de opdracht zijn gebied tot een grote, nieuwe woningbouwlocatie te ontwikkelen. Het argument is, dat Weesperkarspel niet over de benodigde ambtenaren en kennis beschikt. Datzelfde jaar wordt op de afdeling Stadsontwikkeling (SO) van Amsterdam het ontwerpteam voor de Bijlmermeer/Zuidoost Lob samen gesteld. De constructie met Weesperkarspel als officiële opdrachtgever zorgt er voor dat de Amsterdamse gemeenteraad niet geïnformeerd hoeft te worden en er zich ook niet tegenaan kan bemoeien. Wethouders en ambtenaren kunnen in relatieve rust al hun plannen uitdokteren.

De gebiedsclaim van Amsterdam wordt ondertussen betwist door de gemeente Diemen, een plaats met 7000 inwoners, die ook wel met Weesperkarspel wil uitbreiden, en door landelijke politici die er niet zo verrukt van zijn, dat de rode stad Amsterdam nog groter en machtiger wordt. En dan leeft er nog het idee bij onder meer VVD-minister Toxopeus (binnenlandse zaken), dat grote steden niet moeten blijven groeien. Hij vreest dat dat ten koste gaat van een goed, democratisch bestuur en gelooft in vele sterke, niet te grote steden. Hij opteert voor een zelfstandige Bijlmer-gemeente, al dan niet uitgebreid met Duivendrecht en/of Diemen.

In de Tweede Kamer heeft Toxopeus een meerderheid voor zijn idee, met dank aan zijn eigen partij en leden van de KVP (de katholieken) en ARP (de protestanten). Amsterdam verzint daarom een list om het verzet te breken. Onder leiding van de PvdA-burgemeester Gijsbert van Hall wordt een charme offensief ontke-tend, dat zich geheel richt op de Bijlmermeer als oplosser van de immense woningnood waaronder Amsterdam zou lijden. En inderdaad: Amsterdam heeft vele nieuwe woningen nodig om zijn krotten op te ruimen en zijn bevolkingsaanwas te huisvesten. De druk op de woningmarkt wordt ook vergroot doordat men sneller trouwt en een eigen woning zoekt. En er is een toenemend aantal studenten op zoek naar woonruimte.

Er speelt nog iets heel anders mee. Vanaf de jaren '50 leeft

in Amsterdam de sterke wens om de binnenstad om te vormen tot een stralend nieuw centrumgebied met brede, efficiënte en veilige autowegen, snelle metrolijnen, parkeergarages, grote kantoorkolossen van beton en glas, bankgebouwen, culturele voorzieningen, luxe winkels en mooie, moderne appartementen voor de goed verdienende burgers, die men gaarne voor de stad wil behouden. Het is het city-idee, zoals dat in New York (Manhattan) en in London in opgang is. Het is in Amsterdam de kroon op de wederopbouw, met ruim baan voor nieuwe, economische impulsen als motor voor de welvaart en werkgelegenheid. Het is bovendien een probaat middel om je stad als rijk en vooruitstrevend op de wereldkaart te zetten. Het geeft aanzien en trekt geld aan.

Er zullen in Amsterdam complete arbeiderswijken voor gesloopt moeten worden, zoals de Nieuwmarkt, de Pijp, de Dapperbuurt, de Kinkerbuurt, Kattenburg, Bickerseiland en een deel van de Jordaan, dat voor de bouw van garages gereserveerd wordt.

De sloop dient daarnaast om de arbeider niet alleen van zijn krotten, maar ook anderszins te armoedige, te benauwde, te gehorige en te kleine woning te verlossen. Die 19de eeuwse behuizing mist immers 'schoonheid en doelmatigheid', zoals opgetekend in een PvdA-rapport uit de jaren '50 onder redactie van Joop den Uyl. De (submodaal verdienende) bewoners moeten vooral naar een betere woning met 'een vrijer en schoner leven, met meer ruimte, licht en groen' (zelfde rapport). Sloop en gedwongen verhuizen dus naar Nieuw West, zoals later de oplossing werd, terwijl de beter betaalden uit Nieuw West geacht werden op te schuiven naar de modernere en comfortabeler appartementen in de Bijlmermeer.

De Bijlmer is kortom een essentieel onderdeel van het city-plan ofwel een Manhattan aan de Amstel, zoals het in de kranten spottend wordt genoemd. Het is een plan dat veel verzet oproept, niet in het minst omdat het mensen van huis en haard zal verjagen, terwijl ze al jaren in deerlijke omstandigheden verkeren. Waarom worden hun woningen niet opgeknapt? Maar daarover spreekt Van Hall niet als hij met een grote pr-campagne bewoners, politici en buitenstaanders voor de Bijlmer wil winnen. Onderdeel van de campagne is een 'persoonlijke brief' die bij alle Amsterdammers in de brievenbus glijdt: een tranen trekkend

verhaal over enorme woningnood en armetierige krotten. Het is dezelfde mantra, die zijn woordvoerder Mastenbroek uitspreekt bij de opening van een door de gemeente georganiseerde expositie met foto's van allerlei woningverval door de fotograaf Wim van der Linden. Alleen de Bijlmer kan de krotbewoner helpen, zo luidt de boodschap, hoewel deze bewoner niet naar de Bijlmer mocht maar alleen naar Nieuw West.

Jaren later als het door de politiek enthousiast getekende city-verhaal door gebrek aan geld en verzet vanuit de bevolking allang is afgeschoten, zoals het sloopproces in New York mede door bewoonster Jane Jacobs werd gestopt, herinnert vooral de brede en zouteloze Wibautstraat nog aan de toen gekoesterde stadsdroom. Een andere herinnering zijn de Roomtuintjes in de Dapperbuurt: een door wethouder Lammers op voorhand doorgedrukt appartementencomplex, waarmee men bij wijze van spreken de binnenstad had willen vol stouwen.

De problemen met de krotten, vochtige kelders en andere, al te slechte, kleine woningen, in en rond het centrum, zouden uiteindelijk in de jaren '70 en '80 worden opgelost door renovatie en sloop met vervangende nieuwbouw voor de zittende bewoners. Het nieuwe plan heette stadsvernieuwing met zoveel mogelijk behoud van de oude stad, waar iedereen ongeacht zijn inkomen moet kunnen wonen. Over schoonheid en doelmatigheid, licht en ruimte voor eenieder werd nauwelijks meer gesproken. In zo'n beroerd gebouwde volkswijk kon je blijkbaar toch wonen. Het idee van een ultramoderne stad met een machtig, hoog torend, commercieel hart werd verruild door dat van de compacte stad, met behoud van al het moois en lelijks, dat het verleden had gebracht. Het was een uitvloeisel van het nieuwe politieke denkraam, dat in de jaren '70 zijn vorm kreeg en zijn eerste ideeën aan provo ontleende: 'Baas in eigen stad'.

Terug naar de jaren '60. Het is niet duidelijk of de populistische brief, die Van Hall van deur tot deur liet bezorgen, politiek enig effect heeft gehad. Gelukkig is er een tweede strategie die in ieder geval succesvol is. Men rekent uit dat er een kamermeerderheid voor de 'Bijlmer bij Amsterdam' is te verwerven als twijfelende leden van de KVP en ARP naar de juiste kant worden getrokken. Natuurlijk mikt men daarbij op de politici die in Amsterdam wonen. Van Hall nodigt de volksvertegenwoordigers uit in zijn bur-

gemeesterswoning en weet hen van het Amsterdamse belang te overtuigen. Ook de katholieke vakbond, het NKV, draagt op verzoek van Van Hall zijn steentje bij. Stem voor de Bijlmer bij Amsterdam, is zijn advies, want dat is goed voor de werkgelegenheid en de behuizing van jonge gezinnen.

Oktober '64 volgt een eerste, beslissend Kamerdebat, dat door Van Hall en zijn wethouder Joop den Uyl op de publieke tribune wordt gevolgd. Amsterdam wint zijn meerderheid tot woede van de VVD. Twee jaar later, in 1966, wordt de Bijlmer voor 12 jaar aan Amsterdam toegewezen. Een referendum moet in 1978 uitmaken of de Bijlmer definitief bij Amsterdam komt of uitgroeit tot een zelfstandige gemeente dan wel een gemeente gaat vormen met Diemen en Duivendrecht. Een andere mogelijkheid is nog dat Amsterdam Duivendrecht en Diemen gaat opslokken. En om al die politieke mogelijkheden open te houden, zal er voorlopig dus sprake zijn van een Zuidoost Lob. Duivendrecht en Diemen worden aangemoedigd om hun woningaantal met duizenden hoogbouw-appartementen te verhogen. Ze krijgen bovendien metrostations en verhoogde wegen. Veel daarvan zal gerealiseerd worden.

In de jaren '70 wordt echter duidelijk dat de drie geen eenheid gaan vormen. Diemen en Duivendrecht stemmen onder druk van bewoners, die hun traditionele dorp zien verdwijnen, tegen een verdere samenwerking met Amsterdam en Amsterdam is door al die tegenstand niet langer geïnteresseerd in een Zuidoost Lob. Het wil vooral de Bijlmer. Met steun van het rijk wordt het afgesproken volksreferendum op voorhand afgeschoten. De Amsterdamse CPN levert daarvoor een mooi argument: je mag de burgers van de Bijlmer niet het recht ontnemen om van een grote stad deel uit te maken. Ze mogen er zelfs niet voor stemmen.

*Den Uyl en Van Hall
in de Tweede Kamer*

HOOFDSTUK 3

DE EERSTE BEWONERS

Amsterdam is midden jaren '60 vanuit mondiaal perspectief een uit de kluiten gewassen provinciestad, maar wel Nederlands enige stad met allure. De arbeiders en werknemers hebben hun bas-tions in typische volksbuurten als de Pijp, de Jordaan, de Indische buurt, Kattenburg, de Dapper- en Kinkerbuurt, de tuindorpen in Noord, en oud plus Nieuw West. De lunch gaat mee in blikken dozen. Er is nog nauwelijks kinderopvang en slechts een enkel uitzendbureau. Een bekend boefje heet Zwarte Jopie, terwijl de pooier Haring Arie nog niet als fenomeen erkend is. Op de Nieuwendijk draaien ze vieze filmpjes en scheuren 'dijkers' op brommers, en rond de Nieuwmarkt ontmoet je plukjes Surinaamse 'negers', studenten en zeelui. Uitgaan doe je vooral op het Leidseplein en Rembrandtplein. Reijnders en Eijlders bij het Leidseplein zijn het verzamelpunt van de artistiekelingen, ook wel 'pleiners' genoemd. Op het Thorbeckeplein naast het Rembrandtplein is de Phonobar een inktzwart hol met jazzmuziek waar pleiners zich mengen met oude homo's, hoeren uit de Utrechtsestraat en kinderen, die van huis zijn weggelopen. Verderop, op de Singel bij het Koningsplein, vindt je het Dok, nachtclub der homo's. In de 19de eeuwse arbeidersbuurten zijn straatbendes actief. Het is een overzichtelijke wereld met eens per maand een niet zo'n grote demonstratie tegen de Atomische, Biologische en Chemische oorlogswapens. En in een voormalig kerkje op de Raamstraat vinden verhitte politieke discussies plaats met oude trotskisten, jongeren uit de stad en verse migranten uit de provincie. Jasper Grootveld organiseert z'n 'uche, uche' happenings tegen het opkomende consumentisme, de kankersigaret en de auto, en jongens als Rob Stolk uit Zaandam en Lou van Nimwegen uit Zeeland richten Provo op. Tieners gaan hysterisch uit hun bol bij concerten van de Stones en Beatles.

De naoorlogse wederopbouw met zijn ijver en discipline heeft zijn hoogtepunt bereikt en het geloof staat ter discussie. De rock and roll voedt al vanaf de jaren '50 het verlangen naar onvermoede verten, weg uit het knellende keurslijf van hard werken,

sparen, preutsheid, trouwen, kindjes krijgen en luisteren naar de baas. Amsterdam wordt vanaf '65 revolutie-stad.

Het is in die dagen, dat een maquette van de Stad van de Toekomst wordt gepresenteerd in een select gezelschap van een groepje ambtenaren en wat politici. De Bijlmermeer moet het nieuwe visitekaartje van Amsterdam worden, een hoogtepunt van moderniteit. Het is ook de laatste CIAM-stad, die in Europa en daarbuiten zal verrijzen, niet zo groot als Brasilia in Brazilië (opgericht in 1960), maar toch, een geheel nieuwe (satelliet)stad voor zo'n 110.000 bewoners.

Amsterdam is op dat moment een stad in opbouw, die zich na de oorlog in razend tempo heeft uitgebreid met nieuwbouw in het Zuiden (Buitenveldert), Noord (Molenwijk, Plan van Gool) en vooral in Nieuw West, waar het in de jaren '50 begon. Oude dorpjes als Osdorp, Geuzenveld en Sloten geven er nu hun naam aan onderscheiden gebieden. Het is nieuwbouw, die verschillend per buurt en wijk op allerlei manieren naar de CIAM-principes verwijst, maar waar ze nooit zo consequent en volledig werden uitgevoerd als in de Bijlmer zou gebeuren. Het is er in ieder geval strak en sober, met veel lucht en ruimte, en niet te vergeten sport- en recreatiegroen, waarover reeds in de jaren '20/'30 door architecten werd geschreven: "Daar heerscht zuivere lucht-circulatie, en daar kan dus zonder opoffering en tijdverlies het levensgeluk worden verhoogd."

Van Eesteren, de baas van Stadsontwikkeling en als zodanig de hoofdontwerper van al die nieuwbouw, is er blij mee dat de 'kunstzinnige architectuur' in zijn plannen nauwelijks een rol speelt tot verdriet en woede bij vele vakgenoten. Hij poneert simpelweg, dat architectuur als expressie van vormgevend vermogen in deze nieuwe stadsuitbreidingen niet werkelijk van belang is. Doel is functionaliteit, in zijn ogen de voorwaarde voor een goed en gezond leven. De ruimte en woningplattegrond van het huis acht hij van grotere waarde dan haar uiterlijk.

In de jaren '60 verschijnen in Nieuw West en Noord ook de eerste hoogbouwflats, met in Oostzanerwerf (Noord) een voorloper van de Bijlmermeer: uitsluitend hoogbouw van 9 woonlagen, omgeven door een verhoogde autoweg, met parkeren in de garage, en op de begane grond een groot park, uitgerust met een